

DA LI JE LEVIJATAN JOŠ UVIJEK ŽIV?¹

THE LEVIATHAN IS STILL ALIVE?²

Nedavno izdanje *Levijatana*, kapitalnog djela Thomasa Hobbesa (urednik Noel Malcolm, 3. toma, 1832 stranice, Clarendon Press) skreće pažnju na modernost³ i stvarnu ulogu države (vidi: Runciman, David, „Where is Hobbes?“, TLS, 27. II). U početku bijaše čudovište znano kao Levijatan, mračna sila odstranjena iz zle javne svijesti. Način na koji je prikazan Hobbesov *Levijatan* odlično prikazuje strukturu moderne države, onako kako su je vidjeli ljudi koji su živjeli u XVII vijeku, umorni od života na svijetu kojim upravljaju sreća, nered i korupcija, ljudi siti religioznih ratova i svijeta zasnovanog na praiskonskom zakonu jačeg, ljudi željni razvijanja vlastitog poslovanja u klimi uzajamne pravednosti.

Levijatan, biološka čudovišnost koja vuče korijenje iz biblijske tradicije, je tijelo sačinjeno od ljudskih tijela kao što se to može vidjeti na naslovnici prvog izdanja iz 1561. Tijelo veoma slično Arčimboldovim portretima, čije su odlike sačinjene od različitih figura ili predmeta organizovanih na takav način da ljudskom oku prikažu iluziju potpune cjeline. Arčimboldovi portreti ustvari prethode ukusu epohe koja osjeća potrebu da pronađe izgubljeno jedinstvo, prikupljajući i raspoređujući različite društvene segmente, koristeći ih u skladu sa njihovom funkcionalnošću zarad konstrukcije ravnoteže, koja nije više prirodna nego „humanizirana“. Drugim riječima: ravnoteže prilagođene potrebama čovjeka da ujedini sile i počini ih zakonima koji omogućavaju stvaranje civilizovanog društva.

¹ Članak Carla Bordonija objavljen 12. 3. 2013. u magazinu S.E.J.

² An article by Carlo Bordon that was published in the Social Europe Journal on 15 March 2013.

³ U ovom članku termin *modernost* i njegove izvedenice odnose se na period koji je uslijedio poslije srednjeg vijeka, kada je nastupio otklon od feudalizma ka kapitalizmu, industrijalizaciji, eri razuma, stvaranja države i svih njenih sastavnih institucija. Op. prev.

Prevazivši „prirodni“ koncept društva, Hobbes naglašava vještačku prirodu svog ostvarenja: „Umijeće ide još dalje oponašajući čovjeka, to umno i najizvrsnije djelo prirode. Jer umijećem je stvoren onaj veliki Levijatan, nazvan zajednicom ili državom (na latinskom Civitas), koja nije ništa drugo do umjetni čovjek.“

Stoga je Levijatan cjelina sačinjena od mnoštva ljudi, čiji je zadatak da održavaju sve vitalne funkcije, gdje svako pri tom ima drugačiji zadatak u ovisnosti od položaja na kojem se nalazi i funkcionalnosti složenih „mehanizama“ koji opet ovise o uniformnosti i preciznosti kojom svako obavlja svoju dužnost. Sveukupna preciznost cjeline koju osigurava glava (Levijatanova „duša“), drugim riječima viša volja „vladara“ stoji iznad – što porijeklo riječi jasno objašnjava. On donosi odluke, usmjerava, pokreće i određuje postupke te cjeline u svačije ime. Svaki član ima da se prilagodi toj višoj volji, inače se javlja rizik od kolabiranja čitavog sistema.

Potpuna primjena principa društvene solidarnosti koji je temelj svakog društva može se pronaći unutar ovog inovativnog i izuzetnog uvida u modernu državu, mada je geslo „svi za jednog, jedan za sve“ suptilno protumačeno iznova (uz tananu semiološku izmjenu koja nije baš uvijek shvaćena), ne toliko u vezi s pojedincom, koliko sa jedinstvom cjeline. Jasno je da je država ta koja pruža sve i isto tako ona koja očekuje od svakog da učestvuje u njenom podupiranju (bilo putem odbrane ili razvoja). Novo moderno biće posjeduje nadljudsku snagu, mnogo veću od one kojom su raspolagali različiti tradicionalni sistemi vladavine; mnogo jaču jer ne ovisi o božanskom ukazu, nasljeđivanju moći ili njenom nametanju silom, već na volji svakog pojedinca. Ili barem na volji većine, uvodeći time drugu posljedičnu identifikaciju moderniteta – delegiranje moći putem mehanizama zajedničkog predstavljanja. Identifikaciju poznatu pod pojmom „predstavnička demokratija“.

Iz suočavanja s ovakvim razmišljanjem, jasno je da je moderna država od svojih početaka kroz tijelo Levijatana već sadržavala sebe u vidu omasovljenja, značajnog sredstva potiskivanja pojedinčeve autonomije, naspram „oktroiranja“ ekonomske slobode srednje klase, koja je imala dopuštenje da se upusti u proizvodne i trgovačke aktivnosti na vlastiti rizik. Ako ova suprotnost pojmova izgleda neobjašnjivo i nedosljedno sa zahtjevom za kompaktnošću Levijatana, ona se pojavljuje na površini čim „klasicistička“ priroda moderne postane očita, umjesto da bude legitimna i na svoj način koherentna. Drugim riječima: svi oni (a oni su nadmoćna većina) koji nemaju prilike, volje niti sredstava sa doprinesu ekonomski, kulturnim i građanskim razvojnim procesima države, sami

sebe ograničavaju samo na izvršavanje građanske dužnosti. To se svodi na obavljanje daljih aktivnosti u svom polju stručnosti, što pak označava zajednički rad na osiguravanju snage, odbrane, održivosti, svih usluga, službi, dužnosti neophodnih za svačiji opstanak, uključujući tu i privilegovanu manjinu. Njihova korisnost je kamen temeljac, te iz ovih razloga, mora biti zagarantovana po svaku cijenu, ili putem ubjeđivanja ili putem sile, tako da država – preko svojih „aktivnih“ članova (poduzetnika, poslovnih ljudi, intelektualaca i vođa) može napredovati.

Nije iznenađujuće što se politika većine industrijalizovanih zemalja, ponajprije Engleske, istog trena prihvatila otklanjanja društvene otuđenosti, ciljajući na siromašne, nezaposlene i beskućnike koji su se okupljali na rubovima industrijskih gradova. Različiti „zakoni o sirotinji“ koji su se smjenjivali u periodu od XVI do XIX vijeka, nisu se toliko trudili da ih nahrane i zbrinu u duhu kršćanskog milosrđa – što je Crkva dotad činila, već da ih reintegrišu u proizvodni proces. Te su grupe dobile dostojanstvo zaposlenja, ne na humanitarnoj već na društvenoj osnovi, da i oni mogu doprinijeti sveukupnom napredovanju društva na njihov skromni način, bez da budu na teretu zajednice.

Tako je njihovo određenje preusmjereno na fabrike, gdje se od njih traži da vrše obavezan rad, umjesto na utočišta ili oronula skloništa kojima su parohije upravljale. To je jedan vid jeftine radne snage koja ima svrhu da poveća zaradu i smanji proizvodne troškove u pomaljavajućoj industriji.

Napredak sam od sebe leži u rukama nekolicine ljudi i u žrtvi koju su podnijeli svi ostali u ime zajedničkog dobra. Društvena diferencijacija je stoga umetnuta u princip modernosti koji je hrani, razdvajajući „žrtvovane“ – one osuđene da vrše vitalne funkcije Levijatana, od onih koji doprinose na drugi način, a koji imaju privilegiju da žive boljim životom. Sasvim je jasno kako iz ovog potiče princip predstavničke demokratije. Jednostavno zbog temeljne dužnosti koju mora obavljati, osiguravajući time kontinuitet države, većina može jedino „delegirati“ svoju moć donošenja odluka na ostale koji imaju više iskustva i koji su posvećeni ovom zadatku.

Kao što primjećuje Ruso, manjkava demokratija, zasnovana na djelomičnom prenošenju individualnih sloboda onih koji su njeni građani i time navedeni na bespogovorno izvršavanje svojih dužnosti i funkcija, ne može biti izuzeta od paralelizma sa samim tijelom Levijatana. Propitivanjem ovog apsolutnog principa, djelomično je određen kraj moderne države. Drskost da se kritikuje ponašanje izvršne moći – njeno odbijanje da se delegira individualna moć ukoliko nema mogućnosti da se

ista nadzire – je izvorni grijeh prevage sebstva koje dovodi u opasnost ravnotežu koja je mučno ostvarena prije tri vijeka.

Država je moćan upravljački apparatus modernih nacija, koji se uspostavio još u ranom XV vijeku i odmah pokazao svoju sposobnost održavanja kontrole nad raštrkanim stanovništvom kojem je nedostajao identitet nastao u feudalizmu. Thomas Hobbes predosjeća stvaranje moderne države u djelima *De Cive* iz 1642. i *Levijatan* iz 1651, gdje mnoštvo – „raštrkana rulja“ postaje stanovništvo ujedinjeno s vladarom pokoravajući se njegovoj moći ujedinjenja. Zajedno s vladarom koji ga zastupa narod postaje jedno. No, narod se djelomično odriče svoje autonomije i prerogativa slobode u korist zaštite koju pruža država.

Moderna država je nastala iz ovog ugovora između masa i vladara s kojim čine kohezivnu jedinicu sa kojom se mogu poistovjetiti. Pojmovi nacije, kulture i tradicije su umetnuti na trajan način, princip regionalizacije je potvrđen kao poveznica s prostorom na kojem se nalazi privatno vlasništvo, centar ličnih interesovanja i porodičnog života. Sve ovo – uz zajednički jezik, tradicije, religiju i kulturu – pomaže preobraćenju mnoštva sastavljenog od pojedinaca u čvrsto, ujedinjeno tijelo koje postaje nacija. U zamjenu za garantovanje zakonskih prava, sigurnosti, javnog reda i slobode da se pojedinac bavi biznisom, moderna država uspostavlja jasne obaveze plaćanja poreza i vrši društvenu kontrolu između redova.

Gruba i formalna prilikom svoje prve primjene, ona postaje rafiniranija sa osnivanjem arhiva, gruntovnica, registratura, katastara i matičnih ureda. Nasilno ugnjetavanje napadne države je zamijenjeno ništa manje napadnim uslovljavanjem jedinstvene misli, što je postignuto putem TV-a i ostalih mas-medija, čiji je oblik komuniciranja od vrha ka dnu – od jednog ka mnoštvu jednosmjerno – potvrdio masifikaciju i verifikaciju svijesti čak i sa jačim posljedicama. T. W. Adorno je s pravom kritikovao uslovljavajući sistem kojim je upravljala industrija kulture (pojam koji je on imenovao mas-kulturom), sa pojavom kratkotrajnih umjetničkih vrijednosti korištenih jedino u svrhu podrške tržišta.

Prema tome moderna država je rođena kao krajnje nedemokratsko tijelo. Ugovor najslabiji nabijenom revolveru uperenom u glavu nije moguće dovesti u pitanje, niti raspravljati o njemu. Vladar ima apsolutnu moć kada je u pitanju moć odlučivanja koja dolazi od „bjanko“ delegacije. Oni su ti koji su već intenzivno preispitani uzevši u obzir prepoznavanje osobnih prava i poduzimanja poteza, da uživaju u svim uslugama koje država nudi. U zamjenu za te beneficije, građani su se

odrekli svog autoriteta i autonomije, u zamjenu za obaveze kao što je plaćanje poreza, obavezno služenje vojske u slučaju rata, poštivanje zakona i nametnutih odredbi. Nigdje do sada nema demokratije. Postoji samo viša instanca moći (moderna država) sa svojim organizacijskim i funkcionalnim potrebama i sposobnostima održavanja svojih podređenih i vladara.

Za razliku od moderne demokratije, gdje su kod Hobbesa vladar i država ujedinjeni, danas postaje sve teže prepoznati državu unutar heterogenog skupa predstavnika. Predstavljanje je ovdje podijeljeno, nema više samo jednog vladara, već široki niz delegata koji tvore demokratsku državu. Lakše je poistovjetiti se s jednim od njih, nego sa nizom izabranih predstavnika koji imaju zadatak da budu država, čak i onda kada nisu dio većine i kada se bore protiv njenih odluka. U drugu ruku, ako su svi delegati država lično, onda to samo po sebi opravdava poteškoće u razlikovanju između jedne stranke i ostalih, između većine i opozicije. Oba se kreću unutar istog sistema, oba su država, dok je uklonjena ideološka razlika, koja ih je sve donedavno krasila, izbrisana zauvijek iz historije.

S engleskog preveo: Mirza Čerkez